

Исследуются исторические условия, политические факторы формирования этнокультурного самосознания русинов Закарпаття. Этнонациональное сознание определенной части закарпатских украинцев советской эпохи характеризовалось смешанным мировосприятием и мироощущением. В них сочетались запрещенные и преследуемые культурно-исторические и бытовые традиции с новыми “социалистическими”, которые навязывались силой партийно-государственным аппаратом.

Ключевые слова: *этнонациональное развитие, этнокультурное самосознание, самоидентификация, русины Закарпаття.*

Investigates the historical conditions, politikal factors of ethnic and cultural identity of Rusyns in Transcarpathia. Ethnic consciousness a part of Transcarpathian Ukrainian Soviet period was characterized by mixed world perception. They combined prohibition persecution and cultural history and traditions of domestic new “socialist”, that is impose by force of party-state apparatus.

Key words: *etnonational development, ethnocultural identity, identification, Rusyns in Transcarpathia.*

УДК 323.21 (477.8) “1867/1914”

ББК 66.5

Іван Монолатій

ЕТНІЧНІ ПОЛІТИЧНІ АКТОРИ В АВСТРО-УГОРЩИНІ: ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ, ВЗАЄМОДІЯ ТА ПОЛІТИЧНА УЧАСТЬ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

У статті досліджуються інституційні процеси у сфері етнополітики Австро-Угорщини, що стосуються забезпечення прав та потреб етнічних політичних акторів, процесів зовнішньої та внутрішньої інституціоналізації українських, польських, єврейських, румунських і німецьких політичних акторів Галичини і Буковини. Охарактеризовано нормативно-правову основу формалізації політичної участі громадян, пріоритети політики держави в умовах етнічного пробудження. Простежено генезу етнічного каталізатора політичної мобілізації, визначено співвідношення професійної структури та ліній соціального розмежування в етнічному вимірі. Проаналізовано платформи й стратегії діяльності політичних партій, створених за етнічним принципом. Розглянуті мобілізаційні фактори електоральної та протестної електоральної участі, каталізатори конкуренції між різностатусними етнонаціональними спільнотами, варіативність захисту групових інтересів, компроміси та консенсуси формалізованих і неформалізованих етнічних політичних акторів.

Ключові слова: *інституціоналізація, етнічні політичні актори, політизація етнічності, державна етнонаціональна політика, політична участь, політична мобілізація, захист групових інтересів, міжетнічний конфлікт, міжетнічний компроміс, міжетнічна взаємодія.*

Етнічний ренесанс та політизація етнічності впродовж XIX–XX ст. стали одними з провідних чинників формування політичної карти світу й територіально-політичної організації держав. Але взаємини етнонаціональної та політичної сфер суспільства ніколи не були простими, поєднуючи, з одного боку, конструктивний потенціал, а з іншого – небезпеку дестабілізації, що актуалізує необхідність їхнього зрівноваження [2, с. 5–6]. Оскільки джерелом суперечностей часто виступає саме невідповідність територіальної організації етнонаціональної й політичної сфер суспільства, то тут не можна обійтись, зокрема, без ретроспективного погляду на взаємини імперій та етнічних меншин. Окрім того, міжетнічна взаємодія є істотною й у життєдіяльності етнонаціональних спільнот, і в розвитку політичних процесів, а територія є водночас і середовищем їхньої взаємодії, і середовищем впливу на процеси взаємодії.

Об’єктивні тенденції геополітичних та етнокультурних процесів підтверджують, що етнонаціональна ідентичність закономірно потребує інституційного закріплення як своєї унікальності, так і функціональної значущості. І саме державність створює найбільш сприятливі умови для реалізації й збереження етнонаціональної самобутності. Тому етнічний ренесанс та політизація етнічності – об’єктивний процес розширення сфери життєдіяльності спільнот, що, звичайно, не виключає можливості певних сил, зокрема т. зв. “етнічних антрепренерів”, спекулювати на цих процесах. Основним же на-

слідком і відображенням природного розвитку етнополітичних процесів, як відомо, є формування національних держав, найбільш характерними рисами яких є: особливі історично-генетичні засади, територіальна організація та чітко виражене культурне обличчя, яке визначає культура державоформуючої нації.

З огляду на вищезазначене, дослідження проблеми інституціоналізації та діяльності етнічних політичних акторів в Австро-Угорщині є на часі, адже величезні за територіями та етнічно неоднорідні імперії кінця XIX – початку XX ст. презентували різні стратегії в царині етнонаціональної політики. Тому політична система Австро-Угорщини повинна осмислюватись з урахуванням діяльності різностатусних етнічних політичних акторів, оскільки українська, польська, єврейська, німецька та румунська спільноти в Цислейтанії, як інтегральні частини багатонаціонального суспільства Дунайської монархії, були одними з найбільших і стали активними учасниками етнонаціональних відносин другої половини XIX – початку XX ст. Оскільки політичні процеси проявлялися й на рівні провінцій дуалістичної імперії, що утворювали “макроелементи” держави на регіональному рівні, зокрема в Галичині й на Буковині, то вони суттєво впливали на загальноімперські політичні процеси та інститути й навпаки. Відтак дослідження етнополітичних процесів в Австро-Угорщині, попри їх зануреність в історію, набуває значущості внаслідок альтернативності постімперських трансформацій та загальноєвропейських інтеграційних процесів [4, с.9–10].

Вітчизняний і зарубіжний внесок у дослідження процесів інституціоналізації та діяльності етнічних політичних акторів в Австро-Угорщині на прикладі Галичини й Буковини розмежовується як за характером досліджень, так і за хронологічним принципом. Окремі публікації українських учених із проблеми діяльності етнічних політичних акторів в Австро-Угорщині визначаються працями істориків: О.Аркуші, Я.Грицака, О.Добржанського, О.Жерноклеєва, М.Кугутяка, В.Марчука, С.Макарчука, І.Чорновола. Щоправда, на відміну від праць австрійських, німецьких, польських та чеських учених (Т.Андлауер, Р.Вагнер, М.Гаусляйтнер, Г.Гійє, Р.Канн, Д.Мацяк, З.Мюллер, М.Сліж, Р.Томчик) роботи вітчизняних науковців здебільшого обмежуються аналізом взаємодії українських і польських політичних фігур [3, с.11].

Класичні й сучасні концепції інституціоналізації етнічних політичних акторів, а також політичної участі громадян дозволяють повною мірою з’ясувати базові характеристики діяльності етнонаціональних спільнот в умовах політизації етнічностей. У сучасних дослідженнях соціум постає поділеним на “своїх” і “чужих” унаслідок структурних розмежувань, функціональності простору соціокультурної дистанції в будь-якому етнополітичному організмі. Для них основним формотворчим чинником інтеракції є етнополітична поведінка. Групи трактуються, з одного боку, як цілість, з другого, – як такі, чий експектації та цілі виявляються в діяльності сформованих в їхньому середовищі політичних акторів [1, с.5]. Етнополітику держав, незважаючи на варіативність концепцій для її аналізу, вчені оцінюють за критеріями розподілу різного роду обмежених ресурсів, створення/консервації системи (не)рівності шансів для реалізації різними групами ціннісних можливостей і диференційованого ставлення до їхніх культурних ресурсів. Інструментальне використання категорії “політична участь” дозволило визначити сутнісні характеристики політичних відносин, здійснити дослідження еволюції взаємодії основних суб’єктів політичного процесу в період політизації етнічностей.

Нормативно-правову основу формалізації державою політичної участі заклали конституційні реформи 60-х рр. XIX ст. Держава створила підвалини відповідного “інституційного дизайну”, надійних механізмів суспільної взаємодії, сприятливі для забезпечення конституційних прав і свобод людини, гарантування участі етнофорів у виборчому процесі, зокрема формування основ електоральної участі виборців, як дієздатних громадян держави. Особливого звучання набирала етнонаціональна політика держави, яка сприяла гармонізації взаємин держави й етнічних меншин, гарантуванню їхніх

прав, реалізації певної етнополітичної моделі [7, с.235]. Її складники – легітимація влади, обмеження амплітуди ймовірних дій етнічних меншин рамками формалізованого правового поля, нейтралізація їх етносепаратизму й можливих претензій на здобуття влади в країні, гармонізація інтеракціонізму етнонаціональних спільнот і паралельне формування етнонацій [9, с.76]. Разом із тим держава застосовувала конфронтаційні методи стосовно “чужих”. Ішлося передусім про нав’язування й консервацію вертикальних міжетнічних відносин, задоволення інтересів титульних етносів коштам “чужих”. Останніх, зокрема євреїв, які ще перебували на “шляху до рівноправ’я”, ще й не визнавали як окрему етнічну спільноту, що свідчило про сегрегаційну модель етнополітики, застосовану щодо них. У досліджуваному хронотопі державні органи влади вели наступальну політику щодо групових інтересів зокрема українців та євреїв. Зведення вертикальних міжетнічних відносин зводилося до спільного знаменника позиціонування держави як беззастережного захисника інтересів титульної/польської етнонації передусім у Галичині. За таких умов дилема створення можливостей для плекання етнічними меншинами своїх культурних ресурсів, нав’язування їм соціокультурних цінностей нації-держави чи їх гармонійного поєднання з “чужими”, вжиття із цією метою заходів і методів тощо відображала орієнтацію політичних акторів, з одного боку, на реалізацію етнополітичної моделі держави (яку визначали правляча династія та уряд), з другого – на сповідування ними етнічної чи політичної концепції нації [4, с.244]. Дилема плекання/протиставлення багатокультурності визначила актуальне для Габсбурзької монархії завдання – пошук шляхів, які сприяли б абсорбції в лоні етнопсихологічного образу “ми” тих, кого завдяки об’єктивній дискретності етнічного мислення титульні етнонації асоціювали з “вони”. А що політичними і/або культурними символами етнічних спільнот є мови, то невпинне розширення сфери функціонування однієї з них (державної) при одночасному обмеженні поля публічності інших у досліджуваному хронотопі, зокрема української та єврейських (їдиш, іврит), було фактором, який посилював атмосферу конкуренції мов. Не висуваючи завдань асиміляції етнічних меншин, саме місцеві органи влади в досліджуваному хронотопі здійснювали дискримінаційну політику стосовно мови етнічної більшості й “локальних” мов, надаючи мовні преференції лише окремим фігурантам – титульним етносам (польському в Галичині, німецькому – на Буковині) [8, с.43–44]. Етноплуральна політика держави сприяла започаткуванню шкільництва етнічних меншин. Моделі, які реалізовувала держава в царині освіти, відображає стратегія останньої стосовно євреїв і німців. Церковно-релігійний сегмент державної етнополітики Відня визначали, з одного боку, стратегії захисту та створення рівних можливостей для функціонування інститутів етноконфесійних спільнот (при одночасній преференції домінуючій конфесії – католицькій), а з другого – традиціоналізм етноконфесійних спільнот і важлива роль християнської церкви й релігійних громад у збереженні самостей [3, с.14–15]. Офіційний Відень виявляв певну заповзятість у зусиллях уніфікувати й церковно-релігійний простір країни. Показником наступального характеру дій влади стали її намагання встановити контроль над окремими релігійними спільнотами й церквами, зокрема іудейськими громадами [6, с.187, 234].

Генезою етнічного каталізатора політичної мобілізації була еволюція ідентитів – від релігійної до етнічної самоідентифікації. Важливою ознакою донационалістичного періоду була й наявність територіальної ідентичності. Територія тут була основним градієнтом і була чинником соціалізації індивіда, його політичної мобілізації. Колективні уявлення, групова солідарність (як і відповідна система міфів і символів) не просто “прив’язані” до певної території, але й сформовані відповідно до домінуючої тут соціо-нормативної й політичної культури. За відсутності власної державності, в умовах спільного проживання християнських (українців, поляків, вірмен, молдаван, румунів) та нехристиянських спільнот (євреїв, караїмів) конфесійний фактор поглиблював почуття

етноідентифікації серед населення. Релігійний ідентид залишався тією демаркаційною лінією, яка розділяла населення регіону на “своїх” і “чужих”, насичувала простір міжетнічної соціокультурної дистанції [4, с.161–162]. Поруч зі становою й територіальною ідентичністю продовжувала існувати й конфесійна ідентичність, тому, зазвичай, віросповідання визначало етнічну приналежність. Абсолютистська система управління заздалегідь позбавляла етноси політичної суб’єктності, адже відносини особи й держави в етнічному аспекті визначалися віросповіданням (зокрема у випадку євреїв). Етнічні й мовні відмінності набули політичного значення в середині XIX ст., коли етнічна ідеологія почала акцентувати самотність окремих етнонацій, їхніх культур і мов. При цьому акцент робився на загальнонаціональних цінностях – етнічному інтересі, безпеці тощо. Швидкому поширенню їх елементів сприяли літературні твори, які відігравали суттєву роль у формуванні етнічних цінностей. Ідеї, які через прозові й поетичні твори ставали відомими, здобували своїх противників чи послідовників у середовищі етнічних спільнот. Наслідком цього стало розгортання полеміки щодо формулювання національних програм і національних міфів, зокрема про “тирольців Сходу”, “Gente Ruthenus, natione Polonus” і “святое историческое посланничество собиранія Земли Русской”. Етнічний каталізатор політичної мобілізації використовували різні політичні кола, з одного боку, для політизації етнічностей (він визначав специфіку етногрупової динаміки), а з іншого – для скерування соціального протесту в русло міжетнічної боротьби [5, с.48–54].

Відмінності між ареальним і дисперсним характером проживання українців, поляків, євреїв та інших імміграційних меншин, соціальною неструктурованістю етнічних груп були чинниками, які впливали на співвідношення етнічної професійної структури та ліній соціального розмежування. Прикметна ознака професійної структури населення – культурний поділ праці, який взаємовіддавав “своїх” і “чужих”, оскільки визначав головний критерій виокремлення тих чи інших спільнот із загалу. Істотним чинником опозиції “свій – чужий” була територія – середовище взаємодії етнонаціональних спільнот і полігон відчайдушної боротьби за дефіцитні ресурси, зокрема землю [1, с.23–27]. Ґрунт для формування взаємних, “монохромних”, образів спільнот, що співіснували пліч-о-пліч (зокрема, українці – землероби, євреї – торговці), створювала умовна тріада: місце проживання, виробнича діяльність, соціальний “ми”-досвід. Винятковою тут була економічна взаємозалежність міста й села, яка, однак, не змінювала загальної картини ліній розмежування. Це простежується на зрізі сакралізації селянами землі при одночасному нехтуванні чи навіть зневазі сферою торгівлі. Найвагомішу роль у функціонуванні дихотомії “свій”/“чужий” відігравала релігія, оскільки для етнофорів була значною частиною повсякденного життя. Дихотомія міста й села ускладнювалась етнічною й конфесійною конфронтацією. Завдяки своїй комунікативній функції мова повсякденного спілкування створювала середовища інтровертно інтеграційних лінгвістичних анклавів для її носіїв й одночасно віддаляла їх від іншомовних. У мовному середовищі байдужість “інших” віддаляла, одночасно не скорочуючи етнопсихологічної дистанції між “ми”- і “вони”-інтересами, але в умовах безликого соціального порядку запобігала формуванню етноконфліктних зон. Збіг інтересів етнічних і соціальних груп, які нерідко перебували в антагонізмі між собою, створював ґрунт для виникнення й живучості міфів, авто- й гетеростереотипів у колективній свідомості кожної з етнонаціональних спільнот стосовно одна одної. Соціальне розмежування консервувалося внаслідок функціонування етнонаціоналізмів, які, використовуючи етнічну історію, продукували образи “я” на різних рівнях – (від)творення власної історії, якщо завгодно – привласнення її вольовим зусиллям, творення “нашої” історичної нарації. Каталізатором творення компенсаційно-оцінних образів ставали колишні кривди. Етносоціальне “насищення” дефініції іншості простежувалося й на зрізах іудеї/християни, міські/сільські спільноти, бідний/багатий [1, с.30–32].

Діяльність етнічних партій, які артикулювали етногрупові інтереси й стратегії їх захисту, відобразила політизацію “ми”-переживань. Сюди додався й нонконформізм у захисті прав “своїх”, що спричинювало превалювання в інтеракціонізмі етнонаціональних спільнот суперечностей і конфліктів. Адже в умовах етнізації політики й міжетнічних суперечностей це зумовило функціональну роль етнічних партій як конфліктних груп. Посередницько-репрезентативні функції здійснювали партійні суб’єкти етнічної більшості. З одного боку, вони демонстрували пріоритет етнічної ідентичності над іншими її типами, маніфестували назовні “ми”-почуття, що сприяло усталенню міжетнічної соціокультурної дистанції, з другого – опредмечували етнонаціональні інтереси, визначали стратегію й тактику їх захисту. Незважаючи на відмінності позицій у ставленні до нації-держави, бачення шляхів захисту культурного ресурсу етнічності, всі українські партії виявляли однаковість у баченні державницького майбутнього українського народу [3, с.27–28]. Нові детермінантні імпульси для подальшого розгортання процесу політизації макросоціальних груп несли в собі українське й польське етнічне відродження та протиборство двох етнонацій довкола питання про масштаби впливу на суспільно-політичне життя регіону. У досліджуваному хронотопі українці й поляки співіснували пліч-о-пліч у різних суспільно-політичних умовах, проте щоразу дистанціювались одні від одних, вели наступальну політику щодо “чужих”. Взаємна конфронтаційність і структурування партій та організацій за етнічним принципом сприймалися як аксіоматичні, а партійна структуризація залишалась одним із вирішальних чинників етнополітичної мобілізації. Аутгрупова трансляція платформ, які імпліцитно відображали замикання ідейних констант партійних суб’єктів політичних процесів на проблемах етнічності, “ми”-почуттях, як і безпосередня діяльність польських політичних партій на західноукраїнських землях, спрямована на захист власних макросоціальних інтересів, перетворювала їх здебільшого на конфліктні групи [10, с.143–145]. Не менш важливі були й кореляції співвідношення макросоціальних сил, формування нових конкурентних/конфліктних спаринг-“партнерів” чи ж коригування взаємин старих візаві, особливо у випадку євреїв. Останні, ураховуючи свій етнічний статус і боротьбу за громадянську рівноправність, відмовлялися бути “зброєю” перших у тиску на других (“сусідів”), висували програми, які врегульовували їхні інтереси. Неодмінним складником етнополітичної мобілізації єврейства були пошуки власної національно-культурної ідентичності в діаспорі. Зокрема сіоністський контекст став магістральною домінантою єврейського політичного життя. Політичні фігури єврейської спільноти західноукраїнських земель захищали інтереси групи в різних сферах суспільного життя й не протиставлялися груповим переживанням “інших”. Визначальний фактор, що спонукав політичну ідентифікацію і партійну структуризацію євреїв, – це розбіжності в їхній оцінці перспектив місцеперебування етнічної групи. Здебільшого пасивними статистками інституціоналізації власних політичних акторів були німецькі культурницькі та громадсько-політичні організації. В їхньому середовищі домінувала політична аморфність, оскільки, з одного боку, їхні інституції, які діяли в досліджуваний час на західноукраїнських землях, мали виключно культурницький характер, з іншого, їхня діяльність сприяла збереженню етнічної самобутності німців у діаспорі, не протиставляючи їх нації-державі. Румунське партійне представництво було, поряд із німцями, маргінальною політичною фігурою, на верхівці якої перебували великі землевласники – артикулятори політичних ідей та етнічних міфологем. Їхня “завойовницька позиція” була поставлена в пряму залежність від етнічного відродження, а відтак і соціального підйому місцевих українців та євреїв. Як наслідок цього, загрозу своїм інтересам румунські національні організації та партійні представництва вбачали в зростаючій міжгруповій конкуренції [3, с.28].

Варіативність захисту групових прав етнічними політичними акторами свідчить, що кожна з етнонацій керувалася цілями, які відповідали їхнім інтересам без урахування прагнень “чужих”. При цьому за ознакою статусу суб’єктів, які брали в ньому

участь, класифікуємо політичні суперечності як зіткнення між не- (поляки – євреї) та рівноправними (українці – євреї) групами. Усі конфлікти за оволодіння владою як найдефіцитнішим ресурсом набирали маніфестаційної форми внаслідок значущості завдань, які намагалися реалізувати їхні безпосередні учасники – держава, з одного боку, й етнічні політичні актори, з другого. Посиленню конфліктності взаємовідносин між етнонаціями сприяло використання практики політичного терору. Його суб'єкти використали тероризм етнічний, який тут виконував захисну функцію (аналогічну до “охоронного націоналізму”) національно-визвольної боротьби етнічної більшості регіону й мав індивідуальну форму. Фактор етнічного оточення зумовив етносоціальні суперечності. Їх конфліктоутворювальними чинниками були різні фактори, а його сталим каталізатором – українсько-польське суперництво за землю. Атмосферу міжетнічної напруги й конкуренції усталили польська колонізація західноукраїнських земель, зокрема Східної Галичини, що, у свою чергу, свідчило про екстраполяцію практики й наслідків аграрних перетворень у політичну сферу [4, с.423]. Симптоми міжетнічної конкуренції за землю простежувалися не тільки між різно-, але й рівностатусними спільнотами, передусім між українцями і євреями. Поєднання факторів зубожіння українців й усвідомлення ними латентних політичних намірів влади, зокрема її намагання штучно скоригувати етнODEMOГРАФІЧНИЙ склад населення регіону, сприяли формуванню нової платформи, на якій відбувалася мобілізація макросоціальних груп. Зокрема, кооперативний рух етнічної більшості регіону вступив у конкуренцію з тими “чужими”, які здавна домінували в царинах торгівлі та дрібнотоварного виробництва – євреями й поляками. Це, у свою чергу, зумовило посилення українсько-єврейської конкуренції, яка сприяла усталенню етносоціальних суперечностей між етнофорами обох груп. Каталізатором етносоціальної боротьби за західноукраїнські міста стало взаємне перетинання етнічного й економічного компонентів. Оскільки в процесі конкуренції за місто суб'єкти етнополітичних процесів розв'язували для себе кардинальні проблеми (наповнити/зміцнити соціокультурний простір міст; поширити/утримати власні впливи), то їхня роль і завдання в цій боротьбі були похідні від статусу спільнот. В умовах економічно відсталого регіону модернізаційний модуль конфлікту був означений, по-перше, спробами євреїв і поляків зберегти економічну перевагу в містах і, по-друге, зусиллями місцевої етнічної більшості, спрямованими на зміну їхньої соціальної структури, подолання її неструктурованості. Тому можливість зміни позицій у тодішньому етнокультурному поділі праці з боку українців спонукала євреїв і поляків до захисту їхнього етнічного бізнесу. Соціокультурні суперечності міжетнічної взаємодії, а подекуди й конфлікти зумовлені об'єктивними й суб'єктивними факторами. З-поміж перших ми виокремлюємо боротьбу за національну церкву в умовах тісного переплетіння етнічних та конфесійних цінностей. Ціннісні суперечності між суб'єктами інтеракціонізму гальванізувала й мова, яка була одним із каталізаторів етнополітичної мобілізації дискримінованих груп. Сюди ж додалася й боротьба етнічних меншин за школу з рідною для них мовою навчання. Застосування ж владою й польськими політичними акторами релігії як допоміжного засобу етнічної асиміляції “чужих”, а також спробу втілення католицького варіанта етнонаціоналізму ми розуміємо як фактори суб'єктивні. Суперечності й конфлікти, які виникали в процесі взаємодії етнічних груп у досліджуваному хронотопі, ми визначаємо як граничне загострення суперечностей у процесі спільного відтворення соціальної реальності між етнічними й конфесійними спільнотами. Ці суперечності ґрунтувалися на порушенні системи культурних цінностей в етнічному, релігійному чи цивілізаційному аспектах і на цій підставі – приниженні соціального статусу. У досліджуваному хронотопі саме етнічність виступала відносно самостійним конфліктогенним фактором, а однією з головних причин конфліктності в політичній, економічній та культурній царинах було зростання етнонаціональної самосвідомості [5, с.183–184].

Особливості електоральної участі етнічних політичних акторів відображали природу міжетнічних відносин і визначали характер політики після виборів. Проаналізова-

ні виборчі кампанії, як правило, мали тенденцію до поляризації й радикалізації різних груп. Зокрема, “галицькі вибори” не сприяли стабільності й репрезентативності виборчого процесу. До них долучалися й ознаки т. зв. виборчої маніфестації – обіцянки електоратові, які показали, що етнічні лідери не виявилися готовими до реалій післявиборчого політичного процесу [10, с.245, 256]. В умовах тодішньої виборчої системи, зокрема нестабільного нерепрезентативного політичного процесу, інституційна нестабільність і рейхсрату, і крайових сеймів поєднувалася зі спробами домінуючої етнічної групи отримати контроль над інститутами, не допускаючи представників інших етнічних спільнот до розподілу дефіцитних ресурсів (передусім владних повноважень) і розв’язання важливих суспільних питань. Оскільки державна адміністрація в Галичині, репрезентована польськими політичними акторами й етнічними елітами, проводила усталену систему виборчих зловживань, електоральна участь українців та євреїв супроводжувалася великим ланцюгом поствиборчих акцій – підписання петицій, проведення віч, мітингів та маніфестацій. Уведення загального виборчого права не змінило ситуації кардинально, оскільки збереження політичного впливу поляків у Галичині було забезпечене шляхом особливої виборчої геометрії – створення штучних нерівних і двомандатних округів. З огляду на це можна стверджувати про використання владою методики “джеримендерингу” – стратегії “вибіркової географії”, яка характеризувалася перекроюванням виборчих округів на користь “більшості меншості” [3, с.30]. У свою чергу, суб’єкти виборчої кампанії, а отже, і нова виборча система констатували наявність стабільного, але нерепрезентативного політичного процесу. Згідно з ним одна чи більше слабких етнічних груп підпорядковувались одній домінуючій або коаліції сильніших. Тому стабільність досягалася шляхом домінування, а тому політичний процес трактуємо демократичним лише щодо груп-домінант. Дієвість фактора контролю влади як каталізатора етнополітичних суперечностей простежується не тільки у взаємодії українців і поляків, але й останніх та євреїв. Ідеться про їхню реакцію на новий формат українсько-єврейських взаємин під час ухвалення нового виборчого закону й кампанії до рейхсрату. На характер і зміст цих відносин помітний вплив справляли дії етнічних політичних акторів. Це переконливо засвідчує емпірика досліджуваної ситуації – наявність у фігурантів українсько-єврейського союзу усвідомлюваного чи підсвідомого відчуття зв’язку між рівнем міжетнічної напруженості, з одного боку, та владними повноваженнями місцевої польської адміністрації в Галичині, – з другого [9, с.123–124].

У діяльності етнічних політичних акторів виокремлюємо її визначальні ознаки: захист мов, вимоги запровадження автономії в її територіальному та екстериторіальному варіантах, реформування виборчого законодавства, здобуття оптимальних передумов для збереження культурних ресурсів етнічностей, захист інших групових інтересів. Численні партійні інституції чи інші політичні фігури були артикуляторами етнонаціоналізмів і презентували групові інтереси суб’єктів етнополітичних процесів. З одного боку, завдання етнічної консолідації, агреговані етнічними політичними акторами й етнічними лідерами, визначали характер діяльності етнічних груп, спрямованої на здобуття повноти громадянських та етнічних прав, – з другого, наступальна стратегія центральної влади, спрямована на інтеграцію підпорядкованих груп в імперський організм, стала каталізатором формування політичної поведінки етнічних груп [4, с.301–303]. Політична діяльність підпорядкованих груп засвідчила наявність двох основних платформ, на яких вони могли досягти компромісу, – це співпраця в розбудові держави й протиставлення їй. Остання виявилася неприйнятною для всіх етнонаціональних спільнот західноукраїнських земель, особливо для євреїв та німців. Задля здобуття паритетних із нацією-державою прав усі без винятку етнічні меншини домагалися створення оптимальних умов для збереження власних культурних ресурсів. Це визначає головний критерій в їхньому баченні умов компромісу різностатусних етнонаціональних спіль-

нот – інтеграцію в державу на правах рівноправних суб'єктів політичної нації. Водночас відсутність спільних масштабних кампаній етнічних меншин, спрямованих на їхню інтеграцію в етнополітичний організм Габсбурзької монархії на правах його рівноправних суб'єктів, взаємної підтримки в цьому процесі, свідчить, що їхня співпраця була ситуативна й не визначала домінуючої тенденції у дво- чи багатосторонній взаємодії. Характер інтеракціонізму рівностатусних етнонаціональних спільнот коригувався фактором розбіжностей інтересів українців та імміграційних меншин, їхніх взаємних реакцій на спроби одного із суб'єктів міжетнічної взаємодії досягти цілей, які суперечать інтересам інших підпорядкованих груп, а також (не)готовності останніх чи їхніх представників захищати “вони”-інтереси. Значуще було й політичне позиціонування дисперсних спільнот, яке зумовлювало характер реакції автохтонної етнічної більшості західноукраїнських земель [3, с.31].

Передумовами врегулювання міжетнічних суперечностей були усвідомлення причин кризовості стосунків із “чужими”, ступінь готовності (до поступок “чужим” і до захисту інтересів “чужих”), а також відмова від підтримки третьої сторони, ворожої обраному партнерові. Для здобуття паритетних із титульним етносом прав усі без винятку етнічні меншини домагалися створення оптимальних умов для збереження власних культурних ресурсів. Це визначало головний критерій в їхньому баченні міжетнічного компромісу різностатусних етнонаціональних спільнот: інтеграцію у “свою”/“чужу” державу на правах рівностатусних етнічних суб'єктів політичної нації. Статусно-рольовий фактор природи ініціатив проявлявся через диверсифікацію “конструкції” компромісу поміж різностатусними “чужими”, яка досягалася зосередженням уваги на пропозиціях стосовно зміни статус-кво, адресованих нації-державі етнічними політичними акторами. Однією з площин, у якій формувався/виявлявся компроміс між різностатусними етнонаціональними спільнотами, – їхня участь у захисті держави від зовнішніх ворогів або ж, ураховуючи характер міжнародних відносин на конкретному історичному етапі, демонстрація готовності дієво захищати її територіальну цілісність і суверенітет. Передумови для досягнення компромісів етнічних меншин за участі третьої сторони – політичних акторів із числа титульного етносу або держави – пропонувала й демонстрація політичної лояльності. Ініціатива врегулювання міжетнічних суперечностей формувалась як спільний знаменник двох факторів: імовірної корекції взаємин із третіми силами – результату особливостей взаємостосунків імовірного союзника з іншими етнічними меншинами й державою; глибини двосторонніх суперечностей імовірних партнерів, їхнього бажання нейтралізувати соціальні чи іншого роду суперечності або навпаки – багажу набутого (принаймні в стані беземоційного співіснування) позитиву. Перспектива гармонійної взаємодії рівностатусних етнонаціональних спільнот у досліджуваному хронотопі залежала від двох факторів: взаємної готовності груп чи їхніх представників до співпраці з метою реалізації важливих для них завдань; вияву аутистичної емпатії [10, с.356].

Компроміси та консенсуси формалізованих та неформалізованих етнічних політичних акторів мали свої особливості. У “буковинському” сюжеті діяльності суб'єктів західноукраїнської етнополітичної сфери виокремлюємо такий тип тактики етнічних політичних акторів, які досягли компромісу. У цьому випадку регуляторна функція взаємодії етнонаціональних спільнот здійснювалася через еволюцію однієї етнополітичної ситуації до інших – компромісу й співпраці. Внутрішня біфуркація етнічних груп Буковини й зростання чисельності тих етнофорів, що презентували нонконформістсько-захисну етнополітичну поведінку, поява їхніх політичних акторів у крайовому сеймі, які намагалися досягти консенсусу із центральною та крайовою владою, створили передумови для налагодження конструктивної співпраці етнічних меншин [11, с.123–124]. Особливості реалізації “Буковинської згоди” дають підстави говорити про присутність у політичному просторі регіону “буковинського парадокса” – етнополітич-

ної ситуації, в умовах якої політичні актори окремих (головним чином упосліджених владою/нацією-державою) етнічних меншин на знак протесту рішуче дистанціюються від винесення ухвал суспільного розвитку регіону. Як наслідок цього – патові ситуації (не) вибору для етнічних меншин, коли їхньої лояльності щодо себе одночасно домагаються нація-держава й етнічна більшість досліджуваного регіону. Це свідчило й про те, що, на відміну від пасивних потенційних союзників, природними партнерами з-поміж рівностатусних “чужих” є ті політичні актори, які формуються в середовищі представницьких органів влади. *Буковинський компроміс 1910 р.* трактуємо прикладом змагання політичних акторів за доступ до виборних і призначуваних посад, а отже, необхідності досягнення порозуміння між кандидатами, які представляли різні етнічні групи. Показовою в контексті реалізації “Буковинської згоди” вважаємо інтеграційну поведінку політичних акторів українців, румунів, поляків, німців, євреїв. Цей компроміс дозволив увести загальне, пряме й таємне голосування за принципом національних курій, за яким депутатські місця розподілялися між етнонаціями Буковини пропорційно до їх чисельності в кожній курії [11, с.223–226]. Як взаємопов’язаний процес демократизації представницьких органів влади й наслідок “Буковинської згоди” розглядаємо й ухвалення 1912 р. нового виборчого закону Чернівецької міської ради, який установлював український, румунський, німецький і польський національні кадастри. Статусно-рольовий фактор визначав варіативність умов досягнення міжетнічного компромісу між українцями й поляками в Галичині [8, с.89]. При цьому ініціативи їх політичних акторів відповідали інтеграційній етнополітичній поведінці груп, які вони репрезентували. Оскільки взаємна згода із приводу правил і процедур *Галицького компромісу 1914 р.* була найслабшим місцем компромісу, а найстійкішою – згода щодо ідеологічних установок і цінностей домінуючої та опозиційної еліт, то, використовуючи критерії стійкості (“рівновага Д.Неша”) й оптимальності (“рівновага В.Парето”), її передкомпромісний етап вважаємо не оптимальним, але стійким [3, с.32].

Разом із тим нездатність здолати успадковані з минулого та набуті під час взаємодії на конкретному історичному етапі елементи кризовості двосторонніх відносин, урівноважити “ми”- та “вони”-інтереси продемонстрували боротьба між консервативною польською меншістю й демократичною польсько-українською більшістю у сеймі, позиція польського єпископату Галичини, а також заяви українських та польських фракцій у сеймі та рейхсраті. Їх вважаємо наслідком відсутності послідовного прагнення нації-держави й влади з’ясувати причини кризовості міжетнічної взаємодії, зокрема претензії українців і поляків [4, с.517–518]. До цих обставин додавалися й речі зовнішнього порядку – балканський конфлікт і небезпека майбутньої австрійсько-російської війни, які створили нову політичну ситуацію в польсько-українських відносинах. Перебіг сеймової угоди 1914 р. показав, що відсутність значних змін у польсько-українських відносинах у Галичині, як і домінуючий антагонізм у взаєминах двох етнонацій загалом, свідчив, що відмова держави від задоволення справедливих вимог етнічної більшості регіону перекреслила перспективу досягнення консенсусу й компромісу між етнонаціями навіть у недалекому майбутньому. На відміну від гармонізації стосунків, якої досягають у процесі взаємодії етнічні меншини і яка уособлює горизонтальну конфігурацію їх компромісу, ініційована етнічними меншинами співпраця з титульним етносом продемонструвала її вертикальний варіант. Тому компроміс 1914 р. трактуємо штучним, адже ані польські, ані українські політичні актори не спромоглися домовитися між собою без втручання третьої сили, від якої вони залежали. Вплив неформалізованих етнічних політичних акторів на коригування групових настроїв стосовно “чужих” зумовлений такими факторами: членством інтелігенції в асоційованих групах; активною участю в діяльності політичних партій; безпосередньою заангажованістю в процес визначення/формування етнічних інтересів; діяльністю престижних професійних союзів; трансляцією через періодичні видання суджень, які суттєво впливали на тональність

“ми”-почуттів, їх номінацію. Оскільки інтелігенція здійснювала роль значного промотора політичної культури в лоні етнонацій, до яких належала, визначальною тенденцією її позиціонування в етнополітичних процесах виявилось обстоювання інтересів власних груп. Творцями/пропагандистами певних типів політичної культури громадськості були й студенти вишів регіону, а безпосередніми/опосередкованими творцями настрів щодо “чужих” і “вихователями” толерантності – священики. У досліджуваному хронотопі вироблення орієнтацій стосовно “інших” відбувалося у трьох взаємопов’язаних напрямках: політичної ідентифікації; “політичної віри” (переконання етнофора в тому, що інші актори політичного життя означають для нього добре/погане, готовність співпрацювати з представниками “чужих” етнічних груп чи їм протистояти); орієнтацій щодо “правил гри” (які ціннісно-нормативні установки використовуються у взаємодії етнополітичних акторів). На відміну від формалізованих етнічних політичних акторів, неформалізовані етнічні політичні актори виробляли власні, принципово нові механізми саморегуляції й ціннісно-сміслові критерії діяльності, які виходили за межі власних етносоціальних і етнополітичних вимог [3, с.32–33]. Разом із тим неформалізованим етнічним політичним акторам доводилося протиставлятися усталеним конкурентно-конфліктним “традиціям” міжетнічного інтеракціонізму та стереотипам змагального політичного мислення в лоні власних етнонацій. Адже практична діяльність інтелігенції й трансльовані нею назовні страт міркування засвідчили інше: їхня більшість не спромоглася виробити нових ідей, підвестись на якісно новий щабель культури міжетнічної взаємодії, а масштабність запропонованої неформалізованими етнічними політичними акторами архітекτονіки політичної культури полягала передусім у символізмі. Відтак констатуємо, що їхня діяльність відповідала активістській політичній культурі, адже саме активна участь неформалізованих етнічних політичних акторів у суспільному житті створила передумови впливу на ухвалення рішень за безпосередньої участі формалізованих етнічних політичних акторів [4, с.587, 593].

Сучасна етнонаціональна структура українського суспільства характеризується, з одного боку, безперечним кількісним переважанням корінного автохтонного українського етносу, з іншого – існуванням палітри національних меншин й етнічних груп із власними інтересами, потребами та специфікою соціокультурного сприйняття соціального, економічного й політичного. Як правило, у поліетнічних суспільствах етнонаціональні групи рано чи пізно усвідомлюють необхідність обирання стратегії взаємодії з титульною нацією, яка може орієнтувати громадян, що ідентифікують себе з тією чи іншою національною спільнотою, на вихід політизованої етнічної групи зі складу певної держави чи отримання політичних прав автономії; на протест у надії підвищити колективний статус у рамках держави проживання чи на готовність сприйняти й змиритись зі своїм становищем, використовувати будь-які можливості, що можуть відкритися для них у конкретній політичній системі. Фактично окреслена проблема приводить нас до необхідності аналізу етнонаціональних моделей політичної участі, що реалізуються чи можуть потенційно бути реалізованими в політичному процесі.

Для сучасної України потреба дослідження особливостей політичної участі залежно від етнонаціональних чинників визначається фрагментарним характером політичної культури сучасної України, який передбачає функціонування різних типів політичних субкультур, що ґрунтуються на специфічних системах політичних орієнтацій і цінностей та відповідних моделях політичної участі. Зважаючи на те, що кожна людина володіє етнічним потенціалом, здатним активізуватись і перетворюватись на вмотивовану політичну силу, долучати громадянина до загальних процесів етнополітичної мобілізації, дослідження етнонаціональних параметрів політичної участі як вузловий момент інституціоналізації та діяльності етнічних акторів у поліетнічних регіонах набуває нової, особливої, актуальності.

1. Гон М. Особливості міжетнічної взаємодії в контексті політичних процесів на західноукраїнських землях у міжвоєнний період : монографія / Максим Гон. – Рівне : Волинські обереги, 2006. – 431 с.
2. Дністрянський М. С. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики : монографія / М. С. Дністрянський. – Львів : Літопис ; Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 490 с.
3. Монолатій І. С. Інституціоналізація та діяльність етнічних політичних акторів в Австро-Угорщині (на прикладі Галичини і Буковини) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора політичних наук : 23.00.02 – політичні інститути та процеси / І. С. Монолатій. – Чернівці : Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича, 2011. – 39 с.
4. Монолатій І. С. Разом, але майже окремо. Взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр. : монографія / І. С. Монолатій. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2010. – 736 с.
5. Старик В. Від Сараєва до Парижа. Буковинський Interregnum 1914–1921. Ч. II : Між націоналізмом і толерантністю / Володимир Старик. – Чернівці : Прут, 2009. – 184 с.
6. Andlauer T. Die jüdische Bevölkerung im Modernisierungsprozess Galiziens (1867–1914) / Teresa Andlauer. – Frankfurt am Main : Peter Lang Verlag, 2001. – 373 S.
7. Dziadzio A. Monarchia konstytucyjna w Austrii 1867–1914. Władza – obywatel – prawo / Andrzej Dziadzio. – Kraków : Księgarnia Akademicka, 2001. – 307 s.
8. Galizien um die Jahrhundert Wende. Politische, soziale und kulturelle verbindungen mit Österreich. Herausgegeben von Karlheinz Mack ; mit einem Geleitwort von Erhard Busek und einer Einleitung von Richard Georg Plaschka. – Wien : Verlag für Geschichte und Politik, 1990. – 115 s.
9. Hye H. P. Das politische System in der Habsburgermonarchie. Konstitutionalismus, Parlamentarismus und politische Partizipation / Hans Peter Hye. – Praha : Karolinum nakladatelstvi Univerzity Karlovy, 1998. – 260 S.
10. Maciak D. Próba porozumienia polsko-ukraińskiego w Galicji w latach 1888–1895 / Dariusz Maciak. – Warszawa : Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2006. – 407 s.
11. Wagner R. Der Parlamentarismus und nationale Ausgleich in der ehemals österreichischen Bukowina / Rudolf Wagner. – München : Der Südostdeutsche Verlag, 1984. – 272 S.

В статті досліджено інституціональні процеси в сфері етнополітики Австро-Венгрії, касаючіся забезпечення прав і потреб етнічних політичних акторів, процесів зовнішньої і внутрішньої інституціоналізації українських, польських, єврейських, румунських і німецьких політичних акторів Галичини і Буковини. Охарактеризовано нормативно-правову основу формалізації політичного участя громадян, пріоритети політики держави в умовах етнічного пробудження. Просліджено генезис етнічного каталізатора політичної мобілізації, определено соотношение професіональної структури і ліній соціального розмежування в етнічному измеренні. Проанализировано платформи і стратегії діяльності політичних партій, созданих за етнічним принципом. Рассматриваются мобілізаційні фактори електорального і протестного електорального участя, каталізатори конкуренції между різностатусними етнонаціональними общностями, варіативність зашити групових інтересів, компроміси і консенсуси формалізованих і неформалізованих етнічних політичних акторів.

Ключевые слова: інституціоналізація, етнічні політичні актори, політизація етнічності, державна етнонаціональна політика, політичне участя, політична мобілізація, зашита групових інтересів, міжетнічний конфлікт, міжетнічний компроміс, міжетнічне взаємодія.

The article studies the institutional processes in the ethnic policy of Austria-Hungary concerning the rights and needs of ethnic political actors, internal and external processes of institutionalization of Ukrainian, Polish, Jewish, Romanian and German political actors in Galicia and Bukovina. The characteristic of the legal basis for formal political participation of citizens, policy priorities in terms of ethnic consciousness. Catalyst for the genesis of ethnic political mobilization, the correlation between structure and professional lines of social division in ethnic terms. Analysis platforms and strategies of political parties created on ethnic grounds. The mobilization factors of the electoral protest and electoral participation, catalysts different-status's competition between ethnic communities, diversity protection group interests, compromise and consensus and formal/unformalized ethnic political actors.

Key words: institutionalization, ethnic political actors, politization of ethnicity, state ethnic policy, political participation, political mobilization, protection of group interests, ethnic conflict, interethnic compromise, interethnic interaction.